

למה נבראה לבנה?

יחידה ראשונה

אמר רבי יוחנן:

לא נברא להאיר אלא לגל חמה בלבד -
ואם כן למה נבראת הלבנה?
לקדש בה ראשי חודשים וראשי שנים.

ילקוט שמעוני,
פרשת מסעי,
רמז תשפ"ו

משך כל זמנה של האנושות ריתק הירח (הלבנה, או הסהר), על צורותיו המשתנות לעינינו, את האדם. האדם שמח על הירח ההולך ומתמלא והצטער, ואף פחד, בראותו את הירח הולך ומתמעט עד להיעלמו. בפחדו היתה מהולה תקווה לראות שוב בחידוש הירח ובמילואו, משום שהירח המלא סימל בעיני האדם את המלאות, את הימים הטובים יותר. לרוב חג האדם את חגיו בימי ירח מלא (כך הם חלק מחגי העם היהודי - חג הפסח וחג סוכות), שכן בהם הלילות מוארים באור מלא. הירח הפך למשל וסמל עבור האדם, משל למחזוריות ולהשתנות התמידית שבנו, בני האדם. הירח זימן את האדם לדיון על האלוהות, על עולם הטבע, על האהבה, ואת בני ישראל עליהם עצמם. אך יותר מכל זימן הירח את האדם לדיון על האדם.

מספר עשורים חלפו מאז הציב האדם דגל על מישורי הירח, והיה מקום לחשוב כי משיגיע האדם אל הירח יפסיק הירח להעסיק את המין האנושי במחשבות ותהיות, בחלומות ושאלות. ואולם, כפי שעוד נראה, שמור לירח מקום של כבוד גם כיום. כך גם פני הדברים בלוח השנה העברי, אשר מידי חודש בחודשו מזמן את כל הקהל לדיון מחודש בירח.

ביחידה זו ננסה להכיר את הירח. את הסיור על הירח נערוך בסיועם של מקורות שונים, החל מן המקרא, מסיפור הבריאה, עבור למקורות מן התלמוד והמדרשים, וכלה במקורות ספרותיים בני זמננו.

תחילה נציץ מעט אל הירח, וננסה להכיר מי הוא הירח? היכרות זו מטרתה להפוך את התכנית "ראש חודש" לרכוונטית לעולמנו ולמעודכנת לזמננו.

ובכן, הירח הוא לוויין של כדור הארץ, והוא מלווה את כדור הארץ בסיבוב אשר נמשך כחודש ימים. הירח הוא גוף אפל, אשר אינו מפיץ אלא את אור השמש המגיע אליו ומוחזר ממנו; עוצמת אורו היא כ-1/450,000 מאור השמש, ואין הוא מורגש כמעט לאור היום. הירח הרבה יותר גדול מכפי שנראה לנו - קוטרו של הירח הוא כ-3,476 ק"מ, כלומר כרבע מקוטרו של כדור הארץ; מרחקו מכדור הארץ, כ-384,400 ק"מ, הוא הגורם לנו לראותו קטן.

הידעתם?

חוקרים טוענים כי הירח הולך ומאט את תנועתו סביב כדור הארץ וכי תוך 370 מיליון שנה השניים יגיעו לאיזון, שבו ישתוו אורכי זמן הקפת הירח וזמן סיבוב הירח סביב צירו, והירח יעמוד מעל נקודה מסוימת של כדור הארץ.

מקור א 1

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וּשְׁנָיִם: וְהָיוּ לְמְאֹרֶת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ וַיְהִי כֵן: וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת הַמְּאֹר הַגָּדֹל לְמַמְשַׁלֵּת הַיּוֹם וְאֶת הַמְּאֹר הַקָּטָן לְמַמְשַׁלֵּת הַלַּיְלָה וְאֶת הַכּוֹכָבִים: וַיִּתֵּן אֶת־אֱלֹהִים בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ: וּלְמַשַׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב: וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם רִבְעִי:

כעילות כותחת

בראשית א', י"ד-י"ט

מקור א 2

רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן פִּזִּי רָמִי: בְּתִיב (כְּתוּב) "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים", וּכְתִיב (וּכְתוּב) "אֶת הַמְּאֹר הַגָּדֹל וְאֶת הַמְּאֹר הַקָּטָן" - אָמְרָה יֵרַח לְפָנַי הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, אֶפְשָׁר לְשְׁנֵי מַלְכִים שִׁישְׁתַּמְשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד?! אָמַר לָהּ: לְכִי וּמַעֲטִי אֶת עֲצָמְךָ! אָמְרָה לְפָנָיו: רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם, הוֹאִיל וְאָמַרְתִּי לְפָנֶיךָ דְּבַר הַגּוֹן, אִמְעִיט אֶת עֲצָמִי?! אָמַר לָהּ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא: לְכִי וּמַשְׁלִי בַיּוֹם וּבַלַּיְלָה.

תלמוד בבלי, מסכת חולין דף ס' עמוד ב'

מילון מושגים:

תלמוד בבלי

מכלול הלכה ואגדה שהצטבר במשך כשלוש מאות שנה (200 לספירה עד 500 לספירה). התלמוד מעלה סיכום דיונים על שלושים ושש מסכתות מן המשנה. התלמוד הבבלי כתוב עברית וארמית בבבלי.

רבי שמעון בן פזי

אמורא ארץ ישראל בדור השני. תלמידו המובהק של רבי יהושע בן לוי. הניח אחריו בן חכם ושמו רבי יהודה.

רמי (תרגום לעברית: חטיל)

ביטוי תלמודי המשמש פתיחה להבאת מקור הסותר את המקור הקודם, (במקרה זה מפסוק על פסוק אך אפשר גם ממשנה על משנה ומברייתא על ברייתא), ומשמעו סמוך למקור זה את המקור דלהלן ותמצא אותם סותרים זה את זה.

דרכי החדש

המדרש שלפנינו כולל שלושה מאפיינים חשובים:

- שימוש ב"שיטת הסתירה" בין שני פסוקים בתנ"ך, תוך פתרון דרשני לפתרון הסתירה.
- המדרש מביא שיג ושיח בין דמויות שונות אשר אינן אנושיות כגון הירח, ואף אלוהים בכבודו ובעצמו שותף לדיון.
- המדרש בוחר ללמוד מן הטקסט המקראי לא רק את פשט הפסוקים אלא גם את הרבדים העוסקים במסרים נוספים לבני האדם.

מן הפסוקים שבספר בראשית עולה כי ביום הרביעי לבריאה נבראו גרמי השמים:

השמש, הירח והכוכבים. על פי התפיסה המופיעה בפסוקים אלו יש לשני המאורות כאחד, השמש והירח, שתי מטרות שונות:

האחת - "להקביל בין היום ובין הלילה והיו לאותות ולמועדים ול ימים ולשנים",

כלומר, לקבוע לוחות זמנים; וכאן כבר נרמז לראשונה למציאותם של לוחות שנה על פי המאורות.

והשנייה - "להאיר על הארץ", ומכאן גם נגזר שם, "המאורות".

על פסוקים אלה בא המדרש, שואל ומקשה, משיב ומבאר.

המדרש עוסק בירח ובשמש ובתפקודם כדימוי לעולם האנושי, אולם אנו נבקש להשתמש רק בידע האסטרונומי הטמון במדרש זה.

מן המדרש עולים נתונים שונים על הירח והשמש. מן האסטרונומיה הקדומה (וגם המודרנית), וכפי שמתאר המדרש, ברור כי למאור

הגדול, כלומר השמש, יש עוצמה רבה מזו של הירח. ידוע לנו כי לשמש יש אור פנימי וגודלה מעיד על כך שהיא "המאור הגדול"; ידוע

גם כי הירח קטן בגודלו, וכי אורו בא לו מהשמש בלבד.

הצעות לפעילות

■ ניתן לערוך עם התלמידים דיון במספר שאלות: מה ניתן ללמוד ממדרש זה? אילו שאלות עולות מן המדרש? מי הם שני המלכים? האמנם לא ניתן לשני מלכים למשול יחדיו? מדוע אמר הקדוש ברוך הוא ללבנה שתמעט עצמה? למה התכוון הקב"ה בדבריו אלה? איך הלבנה מושלת ביום? וכיצד היא מושלת בלילות של תחילת החודש וסופו? האם התלמידים יכולים להציע פתרונות אחרים למבוכה שנוצרה?

■ ניתן אף לדמיין עם התלמידים עולם של מאורות ולשאול אותם מה הם היו מעדיפים להיות: שמש או ירח; קטן או גדול; רק ביום או גם בלילה? ניתן לדמיין עולם ללא שמש, או לחילופין עולם ללא ירח - מהן תחושותינו לגבי עולמות שכאלה? אפשר לתת לתלמידים משימה להציג דו־שיח בין השמש והירח, לאור המסופר במדרש.

כהמשך למדרש ולדיון בו ניתן לבקש מן התלמידים לספר את כל אשר ידוע להם על הירח. ניתן לערוך את הדיון הזה לאחר שהתלמידים יאספו חומרים שונים בנושא; מספר דרכים אפשריות כדי לעשות זאת:

■ **צפייה בירח** במהלך ימי החודש השונים - פעילות שכזו ניתן למצוא בחוברת שיצאה על ידי משרד החינוך, "הירח והחודש", ירושלים, הוצאת מעלות, תשמ"ב.

■ ניתן לבקש מן התלמידים להכין עבודת חקר על מקומו של הירח בתרבויות שונות - מה ניתן ללמוד על בני כל תרבות מתוך התייחסותם אל הירח?

■ ניתן להסתייע במורים לטבע ולמדעים; ניתן להשתמש בערכה המסבירה את סיבוב הירח סביב כדור הארץ ואת סיבוב כדור הארץ סביב השמש. בהמשך ניתן לנסות ולהסביר את הקשיים בבניית לוח שנה מדויק, שיתאים, ככל שניתן, לחברה גדולה.

■ התלמידים יכולים להכין מבוא קצר על הירח, תוך שימוש במאגרי מידע כתובים וממוחשבים. כאן המקום לציין כי קיימים אתרי אינטרנט רבים העוסקים בירח, ובהם:

<http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/bereshit/qav2.html>

<http://www.geocities.com/Area51/Nebula/1330/moon.html>

http://www.minervatech.u-net.com/moon/mus_c_ms1.html

■ ניתן להכין דפי עבודה בסיוע המורה למחשבים, תוך שימוש באתרי אינטרנט שונים.

למה נבראה לבנה?

ניתן לבקש מן התלמידים להכין שיר קצר, סיפור או מחזה, המתארים את ידיעותיהם על הירח.

הידעתם?

הירח כל כך חשוב בקביעת לוחות השנה, עד כי עמים שונים נתנו לימים ולחודשים שמות הקשורים בירח - למשל:

- Montag** = בגרמנית, יום שני, על שם **Mond**, הירח.
- Monday** = באנגלית, יום שני, על שם **Moon**, הירח.
- Month** = באנגלית, חודש, על שם הירח (ובגרמנית **Monat**).
- חודש** = מלשון חידוש, חידוש המחזור של סיבוב הירח סביב כדור הארץ.

הידעתם?

ואולי ראש החודש יחול בס"ו בחודש? ובכן, אמצע החודש היה יום חג בתרבויות שונות. למשל, בתרבות הפיניקית היה מקובל לחגוג את מילואו של החודש; כמו כן היה זה יום חג בתרבות האתיופית. אלא שחגיגתו של ראש חודש בתרבויות שונות כמו האכדית, הבבלית, האשורית והיהודית, קשורה בגילוי המחודש של הירח, דבר אשר נקבע ביתר קלות, לעומת אמצעו של החודש הקשה יותר לקביעה ודאית.

החלמאים והירח

על פי סיפור עם, מעובד על ידי אוריאל אופק

ניתן לספר את הסיפור במלואו מתוך הספר "חלם עיר החכמים" מאת אוריאל אופק, הוצאת כתר, ירושלים 1979.

לילה אחד חזר רבה של חלם לביתו מבית המדרש. ומאחר שהדבר היה בערב ראש חודש וגם סימן של ירח לא נראה בשמים, גשש הרב את דרכו בעור באפלה, נתקל במהמורות, ורק בגס הגיע לביתו, בלא רסוק איברים. למחרת היום נתכנסו פרנסי חלם וחכמיה לאספה. קם רב אלתר הדין ואמר: "אנשי עירנו הולכים בלילות האפלים ברחובות, נתקלים במהמורות ובשאר מכשולים ומסכנים את נפשותיהם. יש להאיר את רחובותיה של חלם בלילות אפלים". "יפה דברת", אמר רב סנדר, "כל מה שעלינו להחליט עכשו הוא מה לעשות כדי שהרחובות יהיו מוארים גם בלילות אפלים". ישבו פרנסי חלם שעות וימים, עד שלבסוף קם רב ליזר חריף ואמר: "יש עצה ויש תחבולה.

באמצע החדש* זורחת כידוע בשמים לבנה עגלה ומלאה. נעמיד אפוא באותו לילה חבית מלאה מים בכפר השוק, וברגע שהירח המלא ישתקף בתוך חבית המים, נכסה את פי החבית. הירח ישאר כלוא וסגור בפנים, וכך תהיה לנו לבנה עגלה ומלאה להאיר את רחובות חלם בלילות אפלים". הצעתו של רב ליזר נתקבלה פה אחד, וכשהגיע אמצע החדש, ובשמים הגבוהים טילה לבנה עגלה ומלאה, העמידו פרנסי העיר חבית מלאה מים בכפר השוק. הציץ רב אלתר הדין אל תוך החבית וקרא: "הנה ירדה הלבנה לטבל במים. זה הרגע לצוד את הירח! הביאו מהר שמיכות, נכסה את פי החבית והלבנה תשאר כלואה בתוכה!". מהרו אנשי חלם ועשו כדברי רב אלתר.

בעבר שבועים ימים הגיע סוף החדש*, הלבנה לא זרחה בשמים וליילות אפלים פקדו את חלם. אז נאספו אנשי העיר בכפר השוק, הוציאו את חבית המים אל הכפר, התירו את הקשרים, ועוד מעט יוציאו את הלבנה מתוך המים ויתלו אותה בשמי חלם, אבל – אך הסירו פרנסי חלם את השמיכות מעל החבית המלאה מים וחרדה גדולה ונוראה מלאה את לבם: הירח נעלם ואיננו!

למחרת היום יצאה משלחת מחלם העיר לחפש את הירח; טילו מעיר לעיר ומכפר לכפר ולא מצאו את הלבנה. והנה באחד הימים, שעה ששהו באכסניה באחד הכפרים, יצאו חכמי העיר אל החצר, הביטו אל שמי הלילה הבהירים והנה ראו ירח מלא ועגל עולה במזרח; אורו בהיר ככסף וכלו יפה להלל. "ברוך שנתן מאורו ליראיו", אמר רב אלתר; "מה טוב ונעים היה חלקנו אלו זרחה לבנה יפהפיה כזאת בחלם...". "אם נצליח לקנות אותה", אמר רב הירש הגזבר, "נוכל להביאה אתנו לחלם". "מי ימכר לנו לבנה יפהפיה כזאת?", שאל יוסל תם. "נכנס ונשאל את בעל האכסניה", אמר רב אלתר. הלכו החלמאים אל בעל האכסניה ואמרו לו: "לבנה יפהפיה זורחת בחצר ורוצים היינו לקנות אותה, למען תאיר את חלם עירנו בלילות אפלה". שמע בעל האכסניה כי אורחיו מחכמי חלם הם, ואמר להם: "הלבנה הזאת, המאירה את החצר שלי, שיכת לי, אך כמובן, אם תשלמו בעדה מאה רובל, אארו לכם אותה יפה ותוכלו להביא אותה לחלם". שלמו לו החלמאים מאה רובל כסף, והוא יצא אתם החוצה, העמיד דלי מלא מים בלב החצר ואמר: "הביטו לתוך הדלי, מה אתם רואים בו?"; הביטו החלמאים בדלי וקראו בשמחה: "לבנה, לבנה מאין כמוה...". לקחו החלמאים פסת בד

המשך מקור א 3

גדולה, כסו את הדלי וקשרו סביב סביב בחבל, ולמחרת השכימו קום ויצאו לדרך, ולפנות ערב שבו לחלם ובשרו בחוצות העיר: "לבנה יפהפיה הבאנו אתנו, לבנה ברה וטהורה - עין לא ראתה! בואו בעוד שעה אל בכר השוק, נזין עינינו בה ונאמר לאורה את ברכת קדוש לבנה". כעבר שעה התאספו אנשי חלם בככר השוק, ורב אלתר התיר את קשרי החבל, הסיר את הכסוי מעל הדלי - והנה אין לבנה.

ניתן להפסיק את הסיפור בקטע הזה, אחרי המילים "והנה אין לבנה", וכל תלמיד יכין סוף לסיפור - את הסיום ניתן להכין בשיר, מחזה, עבודת יצירה, מצגת ועוד...

תמהו כלם למראה תעלומה זו ונסו למצא לה פתרון: אולי שטה בהם בעל האכסניה ומכר להם דלי מים בלי ירח? ואולי גם הפעם הצליח גנב אלמוני לגזל מהם את הירח היקר? או שמא יש חר בדלי והירח נזל מתוכו החוצה?

עמדו אנשי חלם נבוכים מסביב לדלי ולא ידעו מה לעשות.

ואז, באותו רגע ממש, התפזרו העננים בשמי המזרח - וירח עגל ומלא זרח מעל ראשם ונתן את אורו על חלם כלה. מלאה שמחה את לבותיהם של בני חלם ונתנו תודה לאלהים, כי לעולם חסדו: גם עשה להם ובן-רגע העלה את הלבנה שלהם מן הדלי ותלה אותה בשמי עירם. אחר כך אמרו את ברכת קדוש לבנה* שלבו זרועות ויצאו בריקודים ובמחולות.

והלבנה הביטה מלמעלה על החלמאים השמחים ורוקדים לכבודה ורקדה יחד אתם - כי שמחה משתפת היתה להם ולה.

מילון מושגים:

באמצע האודט

בתאריכים י"ד, ט"ו וט"ז בחודש.

סוף האודט

הימים האחרונים בחודש, כ"ט או ל' בו.

כי לעולם חסדו

מילים אלה מופיעות בכמה מקומות בתנ"ך ובעיקר בספר תהלים, שם ניתן למצוא גם את מזמור קל"ו ובו הפסוקים הבאים: "לעשה אורים גדולים כי לעולם חסדו: את השמש לממשלת ביום כי לעולם חסדו: את הירח וכוכבים לממשלות בלילה כי לעולם חסדו" (פסוקים ז'-ט'). מזמור זה שייך לקובץ מזמורי תהלים הנוסף כ"פסוקי דזמרא" בשבתות ומועדים.

ברכת קידוש לבנה

מברכים ברכת הלבנה בכל חודש וחודש, שעה שהלבנה מתחילה להיראות בצורה ברורה. לפיכך אין מברכים עד שיעברו שלושה ימים מזמן המולד, או שבעה ימים מזמן המולד, על פי מנהג "ספרדים" וחסידים. אולם מצווה מן המובחר לקדש אותה במוצאי שבת. ועד אימתי מברכים עליה? עד ט"ו מיום המולד.

שלבו זרועות ויצאו בריקודים ובמחולות

מנהג הוא לומר את ברכת קידוש הלבנה ולצאת בשירה וריקודים לכבודה. נוהגים לומר ולרקוד את החלק מתוך הפיוט "אל אדון" מהקטע "טובים מאורות שברא אלהינו...".

הצעות לפעילות

לאחר שהתלמידים כבר רכשו ידיעות ראשונות על הירח, יש מקום לקשר בינו ובין הנשוא הנלמד, "ראש חודש". סיפור אשר מקשר בין שני הנושאים הללו הוא הסיפור "החלמאים והירח" המובא לעיל.

■ בסיפור פגשנו מספר טעויות בחשיבה, שנבעו מ"חלמאיותם" של בני העיר חלם. ניתן לבקש מן התלמידים לעמוד על הטעויות ולנסות להסביר מדוע טעו אנשי חלם. האם גם אנו טועים טעויות שונות ביחס לגרמי השמים?

■ לאחר שהתלמידים קראו את הסיפור במלואו פעם אחת, ניתן לבקשם לסמן בקו או בעיגול את כל הביטויים והמושגים החשובים לדעתם, אשר קשורים לנושא הירח וראש חודש. בכיתה ניתן להבהיר את המושגים המרכזיים; עיינו בהבהרות שבמילון המושגים.

מקור א 4

ברכת הלבנה

בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם,
אֲשֶׁר בְּמֵאֲמָרוֹ בְּרָא שְׁחָקִים,
וּבְרוּחַ פִּיּוֹ כָּל צְבָאָם,
חֶק וְזִמְנָן נָתַן לָהֶם שְׁלֵא יִשְׁנוּ אֶת תְּפֻקֵיָם.
שְׁשִׁים וּשְׁמֹנִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנֵם,
פוֹעֵל אֶמֶת שֶׁפְּעֵלְתוֹ אֶמֶת,
וּלְלַבְנָה אָמַר שֶׁתְּחַדֵּשׁ
עֲטָרַת תְּפָאֲרַת לְעִמּוּסֵי בֶטֶן,
שֶׁהֵם עֲתִידִים לְהִתְחַדֵּשׁ כְּמוֹתָהּ
וּלְפָאֵר לְיוֹצְרָם עַל שֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּתוֹ.
בְּרוּךְ אַתָּה ה', מְחַדֵּשׁ חֲדָשִׁים.

על פי תלמוד בבלי,
מסכת סנהדרין
דף מ"ב עמוד א'

(גירסה אחרת -
מקדש ישראל וראשי חודשים)

(ראו גם בסידור "שערי תפילה"
עמודים 330-331)

מונך הירח,
חיתוך עץ מתוך ספר המנהגים,
אמשטרדם, 1707

מקור א 5

ואומרים שלש פעמים:
 ברוך יוצרך, ברוך עושך, ברוך קונך, ברוך בוראך.
 ורוקדים שלש פעמים ואומרים:
 בשם שאני רוקד כנגדך ואני יכל לנגע בך כעת* כך לא יוכלו כל אויבי לנגע
 בי לרעה.
 שלש פעמים: תפל עליהם אימתה ופחד, בגדל זרועך ידמו כאבן.
 שלש פעמים: כאבן ידמו זרועך בגדל, ופחד אימתה עליהם תפל.
 שלש פעמים: דוד מלך ישראל חי וקים.
 ואומרים איש לרעהו: שלום עליכם, עליכם שלום.
 שלש פעמים: סימן טוב ומזל טוב יהא לנו ולכל ישראל, אמן.
 והולכים לבית בלב טוב.

על פי מסכת סופרים,
 פרק י"ט, הלכה י'

קידוש הלכונה,
 תחריט מתוך ספר על מנהגי היהודים,
 גרמניה, המאה ה"ח

מילון מושגים:

קונם

כינוי לאלהים. בגירסה המקורית בתלמוד כתוב "קוניהם", וכן מופיע בנוסח ה"ספרדים".

עמוסי בטן

כינוי לעם ישראל.

החילה "כעת"

תוספת שהוסיף הרב הראשי, שלמה גורן ז"ל, שכן מאז הגיע האסטרונואוט ניל אמסטרוונג לירח ניתן כבר לגעת בירח, אולם כעת, כלומר ברגע זה ממש, אין אני יכול לגעת בלבנה.

חסכת סופרים

קובץ מראשית תקופת הגאונים, הכולל הלכות בנושאים שונים ובהם כתיבת ספר תורה.

בסיפור "החלמאים והירח" פגשנו את המושגים "ברכת לבנה" ו"קידוש לבנה", וכאן המקום להמשיך ולהבין את משמעותה העמוקה של ברכה זו ומעמד זה. כאמור לעיל, ברכת הלבנה נאמרת מידי חודש, בתחילת החודש, משעה שהיא ניכרת בשמים (משלושה ימים למולד או משבעה ימים כמנהג "ספרד" וחסידים).

■ אפשר ללמד את התלמידים את "ברכת הלבנה" ולהכין ריקוד המתאים לתוספת ממסכת סופרים.

■ ניתן למיין עם התלמידים את המרכיבים השונים בברכה: מהם המרכיבים שיש להם זיקה למדע? מהם המרכיבים הרגשיים? האם יכולים התלמידים למצוא קריטריונים נוספים למיין?

הידעתם?

עמים קדמונים ראו בירח סוג של אלוהות (הן בשל צורת הפנים שיש לו, והן בשל לידתו מחדש). מה ניתן ללמוד מברכת הלבנה על תפיסת העולם היהודית לגבי הלבנה? מהם המשפטים המרכזיים בברכה לעניין זה?

יש הטוענים כי הריקוד נועד "להראות השמחה וטובת המצווה" ואחרים הטוענים כי הריקוד "הוא שריד מלחשים בימי קדם בעת ליקוי הירח" - מהם ההבדלים בין שתי הטענות הללו? האם יש סתירה בין שני ההסברים.

למה נבחרה לבנה?

ניתן לדון עם התלמידים במספר עניינים:

- מהו הזמן המתאים לברכת הלבנה? מדוע נבחר זמן זה? האם ניתן לחשוב על זמן אחר המתאים לאירוע זה?
- מדוע חוזרים על מילים מסוימות שלוש פעמים? מדוע משנים את סדר המילים?

לפני קיום הדיון בתוספת המילה "כעת", כדאי לצפות עם התלמידים בשידור כלשהו של נחיתת האדם על הירח, לעיין בתמונות מן הנחיתה. במסגרת דיון בתוספת המילה, ישנה הזדמנות מצוינת לעסוק בדינמיות של סידור התפילין גם בימינו. אפשר לשאול את התלמידים האם יש להם רעיונות נוספים לניסוחים אחרים של הברכה.

לסיכום יחידה זו ניתן לבקש מן התלמידים להכין ברכת לבנה משלהם, המתאימה לרוח הימים שלנו. יש להסב או תשומת ליבם למספר נקודות שניתן להכניס לברכה זו: את מי הם מברכים, על מה הם מברכים, מהו זמן הברכה. אילו איחולים הם מאחלים לעצמם במעמד הברכה.

הידעתם?

קְסָה – הביטוי מופיע כבר במקרא

(תהלים פרק פ"א, ד': **"תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בְּקֶסֶה לְיוֹם חֲגִינוּ"**), ופירושו אינו ברור שם. חז"ל פירשו את הביטוי "קסה" כיום ראש חודש, כי אז הירח מכוסה, ומכאן הביטוי "בין קסה לעשור", שהוא פרק הזמן שבין א' תשרי ל' בתשרי (עשרת ימי תשובה).

וכפי שמצוי בתלמוד הבבלי מסכת ראש השנה דף ח' עמוד א'-ב':

"תִּקְעוּ בַחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בְּקֶסֶה לְיוֹם חֲגִינוּ" –

איזהו חג שהחדש מתכסה בו? הוי אומר זה ראש השנה.

ירח במילואו – באמצע החודש, כשהירח מלא, אומרים עליו שהוא במילואו. **אותיות קידוש לבנה** – ביטוי המתאר אותיות גדולות במיוחד כמו האותיות הכתובות על גבי לוחות המוצבים מחוץ לבתי כנסיות על מנת שהציבור יוכל לקרוא מהם את ברכת הלבנה.

יָרַח – מחזור הירח, חודש.

סַהַר – עיגול. הסנהדרין, למשל, היתה יושבת בחצי סהר.

מקור א 6

יום הולדת ללבנה

<p>כּוֹכְבֵי רֶבֶבָה מְבִיאִים מִתְּנָה מְבָרְכִים בְּאַהֲבָה: "שְׁתֹּכֵי לַחֹדֶשׁ הַבָּא!" הַלְבְּנָה בְּעֵגֶן מִתְחַבְּאָה - "תּוֹדָה רַבָּה!", לּוֹחֶשֶׁת וְנִרְגָּשֶׁת, נִרְגָּשֶׁת.</p>	<p>כָּל חֹדֶשׁ בְּשָׁנָה יוֹם הַלֵּדָת לַלְבָנָה. בְּשָׁמַיִם אוֹפִים עוֹגוֹת גְּבוּהוֹת גְּבוּהוֹת. הַלְבְּנָה לּוֹבֶשֶׁת שְׂמֵלָה כְּלָה מְלֵמְלָה. כָּל חֹדֶשׁ עוֹשִׂים לָהּ הַלּוּלָה גְדוּלָה.</p>
--	---

שלומית כהן-אסיף
מתוך הספר
"המחבוא של הרוח"
הוצאת עם עובד

בספרות העברית בת זמננו נכתבו שירים וסיפורים רבים על הירח ועל ילדים המשוחחים ומדמיינים עולמות מרתקים הקשורים לירח - השיר "יום הולדת ללבנה" גם הוא אחת מן היצירות הללו, אשר מהווה גם ברכת לבנה בנוסח עברי מחודש.

- לאחר שנלמדו "ברכת הלבנה" והשיר "יום הולדת ללבנה" ניתן לערוך השוואה ביניהם, בעזרת טבלה, דיאגרמה או כלי עזר אחר. כדאי לעמוד על ההבדלים שבין היצירות - אילו דמויות מופיעות בכל אחת מהן? עם איזו יצירה מזדהה כל תלמיד?
- כאן אולי המקום לחזור לברכות הלבנה של התלמידים ולספר על מרכיבים נוספים שהם כללו ואשר אינם מופיעים ביצירות אלה.

פעילות מסכמת

- ניתן לסכם את הנושא בעזרת חיבור של פיוט חדש, הבנוי מאקרוסטיכון על בסיס הא"ב, פיוט אשר יסכם את ידיעותיהם ואת תחושותיהם בנושא "הירח וברכת הלבנה". פיוט מעין זה כבר חובר בעבר - ניתן לעיין בסידור "שערי תפילה", עמ' 241-242, בפיוט "אל אדון על כל המעשים", העוסק במאורות; פיוט זה מושר בקהילות ישראל בתפילת שחרית של שבת.
- אפשר לבקש מן התלמידים להכין סיפור או מחזה שנושא "עיר על הירח", המספר על עיר שנבנית על אדמת הירח, ותושביה דנים בשאלה מה תהיה ברכת הלבנה בעיר. על הסיפור לכלול כמובן את הידע שצברו התלמידים אודות הירח וברכת הלבנה.
- מובן שניתן לבקש גם להכין סיפור באמצעים שאינם כתובים, כגון מנגינה, נגינה בכלי, ריקוד, תנועה. וניתן אף לשלב בין הסיפורים שכתבו אחדים מן התלמידים ליצירות שיצרו אחרים.
- פעילות נוספת לסיכום היחידה יכולה להיות הכנת תיאטרון צלליות שבו לירח יש תפקיד מרכזי.

מקור א7

ירח קרח

ירח קרח
 ירח זקן
 תמיד לבדו
 ירח מסכן.
 בערב גדלק
 בבקר כבה,
 לפעמים צוחק
 על פי רב בוכה.
 כי אין לו אח
 ואין לו אחות
 גם לא דודים
 גם לא דודות,
 אין לו חבר
 ואין לו קרובים
 רק כוכבים
 רחוקים רחוקים.

ובלילות ארבים של כסלו
 כשקר בנשמה
 וקר בלב
 בין אורות הכרק
 וקולות הרעם
 הוא הולך לטייל
 בלי תכלית ובלי טעם.
 ירח בודד
 ירח נודד
 מקור הוא רועד
 מחשך פוחד.

ירח זקן
 ירח מסכן
 אולי תתחתן?

נספח
 ליחידה ראשונה

מרים אלון (שמעוני)

דיברנו רבות בירח, אך טרם סיפרנו על רגשותינו כלפיו ועל יחסינו המורכבים עימו. ילדים רבים, וכן מבוגרים, פוחדים בלילות - פחדים אלה עשויים להתגבר או להיחלש לנוכח אור הירח, הכל על פי רגשותינו ומחשבותינו. לרוב מופיע הירח כנקודת האור בשמים האפלים, כמקור לשמחה בים של עצבות, אולם ניתן גם לראות בירח צדדים הפוכים. שיר שמבטא רעיון זה הוא השיר "ירח קרח" המובא לעיל.

ניתן לשאול את התלמידים האם הם רואים בירח דמות חיובית, שלילית, אחרת? איזה שם עדיף עליהם: לבנה, ירח או אולי סהר? האם העדפתם היא בגלל הצליל או מסיבה אחרת?

השיר "ירח קרח" מביא אותנו לעיסוק בצדדים הפחות משמחים של הירח ושלנו. אפשר להעלות מספר שאלות:

מדוע הירח מסמל בשיר זה צדדים שליליים? האם הדבר נובע מתחושותיה של המשוררת עצמה? כיצד אנו נוהגים לתאר את רגשות הפחד שלנו משעות החושך והלילה?

ניתן לבקש מן התלמידים לסמן את כל המילים בעלות המשמעות השלילית, כגון: קרח, זקן, מסכן, בוכה, קר, בודד פוחד.

את הפעילות הזו ניתן לסיים ביצירה "סונטת אור הירח" משל בטהובן, ולשאול את התלמידים באילו חלקים היצירה מעלה בהם רגשות שונים?

